

KS. WITOLD JEMIELITY

KSIĘŻA DIECEZJI AUGUSTOWSKIEJ, CZYLI SEJNEŃSKIEJ, UKARANI ZA UDZIAŁ W POWSTANIU STYCZNIOWYM

Zbliżał się r. 1863, poprzedzony licznymi manifestacjami ludności Królestwa Polskiego. Dwa lata wcześniej administrator diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej, Jakub Choiński przesłał księżom reskrypt dyrektora KRWRiOP (Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego). Czytamy w nim, iż namiestnik Królestwa stwierdził, że niektórzy księża podburzają lud przeciw rządowi. Dlatego też upoważnił gubernatorów cywilnych i naczelników wojennych do stosowania wobec nich aresztu¹. W tymże 1861 r. znaleźli się na wygnaniu z omawianej diecezji (której obszar pokrywał się z granicami guberni augustowskiej) księża Jan Falkowski z Suwałk i Stanisław Jamiołkowski z Sokół; drugi z nich za patriotyczne kazania. W roku następnym obaj wikariusze powrócili do swoich parafii².

O dezorganizacji w pracy duszpasterskiej podczas powstania styczniowego może świadczyć pismo konsystorza sejneńskiego z października 1863 r. skierowane do dziekana augustowskiego. Konsystorz zapytywał, którzy księża znaleźli się poza parafią i gdzie oraz kto ich zastępuje w pracy. Dziekan odpowiedział, iż dokładnie nie wie, ponieważ księża nie kontaktują się z sobą; rząd zakazał opuszczania terenu parafii. Słyszał jedynie, iż do Suwałk zabrano: proboszcza z Wigier Wojciecha Olszewskiego, proboszcza z Teolina Gabriela Dziekońskiego i jego wikariusza Jana Krzywickiego, Stanisława Kossakowskiego z Lipska i Władysława Stefanowskiego ze Studzienicznej. Ponadto do Grodna zostali wywiezieni Sebastian Baniewicz z Adamowicz i Antoni Brzozowski z Krasnegoboru. Pisał dalej, iż parafie Adamowicze i Teolin otrzymały już zastępczo księży, nic natomiast nie wie odnośnie do Lipska

¹ Archiwum Diecezjalne w Łomży (ADŁ) Rozporządzenia 1829-1884 — A. Wielopolski do J. Choińskiego. Warszawa, 10/22 IV 1861.

² *Wiadomości statystyczne 1861, 1862* (Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD) Komisja Wyznań sygn. 118, 119); AGAD Stała Komisja Śledcza sygn. 1 nr 3911.

i Wigier³. Należy pamiętać, iż w części litewskiej omawianej diecezji rządził osławiony Michał Murawiew. Objął on tutaj władzę we wrześniu 1863 r., a o nastawieniu do duchowieństwa świadczą zapiski jego pamiętnika: „[...] jeszcze podczas powstania w 1863 roku pracowałem, jak mogłem, nad zmniejszeniem wpływów panów polskich, szlachty i księży, zawsze nam nieprzyjaznych”⁴.

Niektórzy księża brali bezpośredni udział w walkach. Walenty Osiński, proboszcz z Sokół, był okręgowym ogólnym w okręgu tykocińskim. Jego sąsiad Julian Zaleski, proboszcz z Kobylina, pisał w swoich wspomnieniach po upadku powstania, iż Osiński „w czasie buntu w styczniu 1863 roku po dwa razy swą parafię prowadził na Kozaków będących w Wysokiem Mazowieckiem, był on najpierwszym i najczynniejszym okręgowym, wydawał rozkazy przygotowania bielizny dla powstańców i zaprowadzał rewiry kobiet” Zaleski oskarżał i misjonarza z Tykocina Michała Stasionisa, że przyjmował przysięgi, namawiał po wioskach do powstania, miewał patriotyczne kazania, a na jego ręce przychodziły pisma od władz powstańczych⁵. Stasionis pełnił od r. szk. 1860/61 obowiązki profesora w Seminarium Duchownym w Tykocinie. Jego postępowanie zwróciło uwagę administratora diecezji Choińskiego. Już w styczniu 1863 r. pisał on do przełożonego klasztoru w Tykocinie Wincentego Janiszewskiego, iż dla dobra kleryków, zgromadzenia zakonnego, a także ze względu na osobiste dobro Stasionisa powinien on opuścić to miasteczko. W miesiąc potem Choiński przynaglał przełożonego klasztoru do usunięcia tego profesora, gdyż jeśli klerycy „w miejsce medytacji i konferencji ascetycznych usłyszą głos wolności światowej”, nie przygotowują się dobrze do przyszłej pracy. Janiszewski udał się w tej sprawie do głównego przełożonego w Warszawie. W spisie profesorów przy końcu r. szk. 1862/63 nie figurowało już nazwisko Stasionisa⁶. Wskutek jego oddziaływania, lub też z innych powodów, na ogólną liczbę 30 kleryków w 1863 r. 9 dobrowolnie opuściło seminarium, a 4 zostali wydaleny⁷. O jednym z owych 9 — Józefie Zalewskim —

³ Archiwum Parafialne w Augustowie. Akta dekanatu augustowskiego od 1857 — konsystorz do dziekana i odwrotnie. Sejny, 15 X 1863; Bargłów, 24 X 1863.

⁴ *Pamiętnik „Wieszatiela”, rządy hr. Michała Mikołajewicza Murawiewa na Litwie (1863-1865)*. Kijów 1917 s. 42.

⁵ *Zarząd wojenny naczelnika łomżyńskiego* (AGAD sygn. 2) k. 22, 23; S. Chankowski. *Z dziejów roku 1863 w Łomżyńskiem*. „Rocznik Białostocki” 4:1963 s. 116.

⁶ ADŁ Akta seminarium sejneńskiego 1810-1863 k. 619, 640, 664; Akta seminarium tykocińskiego 1835-1863 k. 294, 296, 311, 323 — J. Choiński do W. Janiszewskiego i odwrotnie. Sejny, 21 I i 25 III 1863; Tykocin, 6 i 20 III 1863.

⁷ ADŁ Akta seminarium sejneńskiego 1810-1863 k. 666 — lista kleryków z 20 VII 1863.

wiemy, że werbował powstańców do partii Skarżyńskiego⁸. Trzej inni zostali zatrzymani w drodze do domów i uwięzieni. Klerycy prosili, by wszyscy mogli pojechać do rodziców, ale przełożeni nie wyrazili zgody. Dowiedzieli się bowiem, iż władze cywilne mogą uważać zamknięcie seminarium jako wyraz poparcia powstania, za wystanie kleryków do oddziałów⁹:

Nazwiska księży ukaranych za udział w powstaniu są w spisach, jakie rząd gubernialny augustowski przesyłał do KRWRiOP. W sprawozdaniu z marca 1863 r. przy następujących księżach zaznaczono, iż byli uprzednio na zesłaniu w Rosji: Franciszek Andrzejewski, Jan Falkowski, Augustyn Radziński, Sadkowski, Jan Tumos i Cyprian Woronowicz; przy nazwisku Walentego Osińskiego znajduje się uwaga, iż był karany za „nieporządki w 1861 roku”¹⁰. W sprawozdaniu za r. 1864 wymieniono liczbę 265 księży na terenie guberni, od której to liczby „odejmuje się trzynaście z powodu, że są zesłani lub aresztowani, a w liście umieszczeni” Spośród zakonników przebywał wówczas w areszcie reformat ze Smolan Wincenty Cichaczewski, a marianie z Iglówki i Mirosławia: Józef Giełgużyński, Wincenty Hryniewicz i Jan Żyliński zostali deportowani. W sprawozdaniu z 31 I 1865 r. znajdujemy wykaz imienny ukaranych księży:

aresztowani — Mateusz Czarnecki, komendarz z Szak; Tomasz Dobryłło, proboszcz z Pilwiszek; Jan Koćmierowski, proboszcz z Piekut; Stanisław Kossakowski, proboszcz z Pietkowa; Walenty Osiński, proboszcz z Sokół; Maciej Radziukinas, wikariusz z Godlewa;

zesłani — Ignacy Bartliński, proboszcz z Liszkowa (powrócił do kraju w 1870 r.); Józef Bartosiewicz, wikariusz z Godlewa; Stanisław Dąbrowski, wikariusz z Wyszonk (zmarł w 1875 r. w Rosji); Bartłomiej Grykietys, profesor Seminarium Duchownego w Sejnach; Tomasz Sękowski, proboszcz z Pojewonia (wrócił w 1884 r.); Michał Skiwski, proboszcz z Szumowa; Władysław Stefanowski, wikariusz ze Studzienicznej; Wincenty Szulc, wikariusz z Sejn; Antoni Tatare, proboszcz z Syntowt; Augustyn Wojsznar, komendarz z Wisztyńca; Józef Zambrzycki, wikariusz z Piekut (wrócił w 1883 r.);

deportowani z'pozbawieniem praw — Stanisław Bukowski, wikariusz z Małego Płocka; Aleksander Szepietowski, altarzysta z Płonki; Fran-

⁸ Zarząd wojenny naczelnika łomżyńskiego k. 23.

⁹ ADŁ Akta seminarium tykocińskiego 1835-1863 k. 295, 323 — W. Janiszewski do J. Chońskiego. Tykocin, 6 II i 6 III 1863.

¹⁰ Wiadomości statystyczne za 1862 i 1863 (AGAD Komisja Wyznań sygn. 119, 120).

ciszek Żukowski, proboszcz z Raczek. W spisie wymieniono również tych samych zakonników, co w roku ubiegłym¹¹.

Oto zarzuty czynione niektórym z księży: Bartosiewicz czytał włościanom deklaracje powstańcze i skłaniał ich do udziału w walce; podobnie postępowali Giełgużyński, Radziukinas i Tatare. Grykietys wiedział, iż powstańcy mają powiesić włościanina i nie powiadomił władz. Krzywicki głosił patriotyczne kazania i miał kontakty z powstańcami. Sękowski namawiał z ambony do powstania oraz zbierał dla walczących broń, ubranie i żywność; podobnie Bartliński, Skiwski, Szulc, Wojcznar, Żukowski. Ostatni z wymienionych brał też czynny udział w powstaniu i przetrzymywał w swoim domu walczących. Czynny udział w walce brał też Dąbrowski. KRWRiOP zwróciła się do bpa Konstantego Łubieńskiego z żądaniem, aby pozbawił Bartlińskiego godności kapłańskiej. Biskup odpowiedział, iż nie może tego uczynić bez procesu kanonicznego i potępiającego wyroku. Godności tej został pozbawiony Żukowski. Po 1865 r. wywieziono do Rosji Krzywickiego za powiązania z powstańcami (wrócił w 1884 r.)¹². Znamy tylko jeden wypadek ukarania księdza śmiercią — 13 IV 1864 r. rozstrzelano w Suwałkach Jerzego Dajlide¹³.

Deportowany Żukowski opisał w liście do bpa Łubieńskiego podróż na wygnanie. Skazańcy przybyli do Moskwy koleją i po krótkim pobycie wyruszyli do Nizniegogrodu, skąd parostatkiem Wołgą, Oką i Koma przybyli do Permy. Odtąd jechali na furmankach i parostatkiem do Tobolska, podobnie do Krasnojarska. Gubernator tego miasta wskazał przybyłym wioski, gdzie mieli przebywać. Katorżnicy zaś udali się do Irkucka. Żukowski wspominał o podróży spotkanych w Tobolsku dwóch innych księży z guberni augustowskiej. Dąbrowski szedł pieszo tysiąc wiorst w roztopy z Nizniegogrodu do Permy, skąd jechał furmanką do Irkucka. Szepietowski miał podobną podróż, a nawet gorszą, bo dłuższą¹⁴.

Niektórzy księża siedzieli tylko krótki czas w więzieniu, na przykład Wawrzyniec Dłużniewski i Józef Extowicz. Wobec mniej winnych rząd zastosował dozór policyjny, nie odrywając ich od pracy. Na przykład w 1865 r. naczelnik powiatu mariampolskiego stwierdził, iż Win-

¹¹ *Wiadomości statystyczne za 1864-1865* (tamże sygn. 121).

¹² P. Kubicki. *Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861-1915*. Cz. 1. T. 3. Sandomierz 1933 s. 301 n.; Cz. 3. T. 1. Sandomierz 1939 s. 459; AGAD Tymczasowa Komisja Śledcza sygn. 1 k. 196; sygn. 3 k. 262, 268, 364; sygn. 4 k. 45; sygn. 7 k. 105.

¹³ J. S. Pietrzak. *Księża powstańcy 1863*. Kraków 1916 s. 50.

¹⁴ ADŁ Parafia Raczki 1819-1908 k. 269 — F. Żukowski do K. Łubieńskiego. Surgucka, 22 IX / 4 X 1864.

centy Gawien, podobnie jak wszyscy marianie z Mariampola, nie zasługują na zaufanie rządu i należy rozciągnąć nad nim stały nadzór; w latach bowiem 1861 i 1862 marianie brali udział we wszystkich manifestacyjnych pochodach, a nawet sami je urządzali. Podobnie pod nadzorem policyjnym znajdowali się Wincenty Akielewicz i Salomon Hollak. Jeszcze inną formą kar za udział w powstaniu były kontrybucje pieniężne, np. proboszcz z Godlewa Kazimierz Wojsznar zapłacił 100 rubli¹⁵.

Wśród wymienionych nie spotykamy nazwisk księży prześladowanych wcześniej za działalność patriotyczną. Oto w 1850 r. znaleźli się na wygnaniu: Franciszek Andrzejewski w guberni wołogodzkiej, Augustyn Radziński w guberni irkuckiej, Cyprian Woronowicz w guberni wiatskiej i także Jan Tumos. Mieszkali w klasztorach, lecz zabroniono im mówienia kazań i słuchania spowiedzi. Wszyscy oni należeli do nielegalnych organizacji, odkrytych w 1848 r. Do diecezji powrócili z wygnania w 1856 r.¹⁶ Nie równało się to jeszcze pozwoleniu na zajmowanie stanowisk kościelnych. Radziński jeszcze w 1867 r. nie otrzymał pozwolenia od gubernatora suwalskiego na objęcie parafii Rumbowicze. Pomogła dopiero interwencja biskupa. Tłumaczył on gubernatorowi, że Radziński dopuścił się winy w bardzo młodym wieku (rok po święceniach), pokutował 6 lat na Syberii, a nawet podczas powstania styczniowego sprawował się dobrze¹⁷. Andrzejewski wprawdzie już w 1861 r. otrzymał parafię Słowiki, ale namiestnik Królestwa zastrzegł, by pozostawić go w dalszym ciągu pod nadzorem władzy kościelnej i policyjnej¹⁸. W spisie nazwisk z 1863 r., jak wspomnieliśmy, przy tych 4 księżach zaznaczono, iż byli na zesłaniu w Rosji. Nauczeni doświadczeniem, prawdopodobnie nie włączyli się do powstania styczniowego.

Należy zaznaczyć, iż pomimo surowych represji wobec księży zaangażowanych w powstanie 1863 r. wojska rosyjskie szanowały świątynie i dobra kościelne. W marcu 1864 r. bp Łubieński pisał do KRWR iOP, iż tylko w parafii Syntowty przechodzące wojska zabrały konie, bryczkę i paszę należące do funduszu tego kościoła. Biskup zastrzegł

¹⁵ Kubicki. *Bojownicy* cz. 1 t. 3 s. 298, 308, 333.

¹⁶ ADŁ Tajne towarzystwa k. 78-82, 115 — KRSWiD do B. Butkiewicza. Warszawa, 2/14 III 1856; AGAD Stała Komisja Śledcza sygn. 1 nr 2921-2924.

¹⁷ ADŁ Parafia Rumbowicza — K. Łubieński do gubernatora suwalskiego. Sejny, 24 III 1868.

¹⁸ Tamże Parafia Słowiki 1819-1901 — KRWRiOP do J. Choińskiego. Warszawa, 15/27 III 1861.

się, iż nie wspomina o stratach osobistych majątności poszczególnych księży¹⁹.

WYKAZ KSIĘŻY UKARANYCH

Andrzejewski Franciszek, ur. 21 IX 1823 w Kirmiszkach. Kończy seminarium w Sejnach i Akademię w Warszawie, wyświęcony 30 VII 1848, umiera 1 V 1885.

Bartliński Ignacy, ur. 9 XI 1824 w gminie Giełgudyszki. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 31 III 1849. Powraca z Rosji w 1870. Umiera w Łódziejach 7 IX 1898.

Bartosiewicz Józef, ur. 10 II 1826 w Szedwigach.

Bukowski Stanisław, ur. w 1825 w Mocarzach Budnych. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 30 IX 1847.

Czarnecki Mateusz, ur. 16 IX 1825 w gminie Wiejsieje. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 16 III 1849.

Dajlide Jerzy, ur. w 1839. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. w marcu 1862, rozstrzelany 13 IV 1864.

Dąbrowski Stanisław, ur. 4 I 1812 w Dąbrowie Szatanki. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 15 X 1837, umiera w 1875 w Rosji.

Dłużniewski Wawrzyniec, ur. 10 VIII 1794 w Rzędzianach. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 6 VIII 1826.

Dziekoński Gabriel, ur. 17 X 1812 w Nowogrodzie. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 15 X 1837.

Falkowski Jan, ur. 15 V 1828 w Nowogrodzie. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 31 XII 1853, umiera w listopadzie 1908.

Grykietys Bartłomiej, ur. 6 VIII 1806 w Szukietach. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 1 XI 1832, umiera 9 VIII 1895.

Jamiołkowski Stanisław, ur. 25 VIII 1834 w Jamiołkach. Kończy semin. w Tykocinie i Akademię w Warszawie, wyśw. 22 VII 1858, umiera 20 IX 1885 w Kuleszach.

Koźmiferowski Jan, ur. 20 XII 1810 w Jabłoni Kościelnej. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 10 II 1839.

Kossakowski Stanisław, ur. 8 III 1833 w Podłatkach Małych. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 23 VI 1856, umiera 22 VI 1897 w Kolnie.

Krzywicki Jan, ur. 21 VIII 1831. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 7 V 1855. Po powrocie z zesłania w 1884 nie otrzymuje przydziału do pracy. Umiera 17 VI 1894.

Osiński Walenty przybywa 6 X 1859 z guberni podlaskiej na proboszcza do Sokół.

Radziukinas Maciej, ur. 15 XII 1837. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 8 IX 1860. Wraca z zesłania w 1875. Umiera 16 VII 1912 w Krasnej.

Radziński Augustyn, ur. 13 VIII 1822 w Gulbiniżkach. Kończy semin. w Sejnach i Akademię w Warszawie, wyśw. 24 V 1849. Umiera 20 VIII 1897 w Rumbowiczach.

Sękowski Tomasz, ur. 6 XI 1817 w Milczyszkach. Kończy semin. w Sejnach i Akademię w Warszawie, wyśw. 1 IX 1844. Po powrocie z zesłania w 1884 przebywa jako rezydent w Pojeworui i tu umiera 14 VIII 1901.

Skiwski Michał, ur. 22 IX 1816 w Tyborach Wólce. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 3 V 1840.

Stefanowski Władysław, ur. 4 XI 1838 w Filipowie. W 1858 wstępuje do semin. w Tykocinie.

¹⁹ Tamże Fundusze kościołów 1818-1893 k. 190 — K. Łubieński do KRWRiOP. Sejny, 22 III 1864.

Szepietowski Aleksander, ur. 3 VI 1813 w Szepietowie Żaki. Kończy semin. w Tykocinie.

Szulc Wincenty, ur. 1828. W 1855 wstępuje do semin. w Sejnach.

Tatare Antoni, ur. 17 V 1805 w Rygizkach. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 13 VII 1831. Z zesłania powraca w 1871 i przebywa jako rezydent w Łomży; tu umiera 25 XII 1889.

Tumos Jan, ur. 11 VII 1823 w gminie Giełgudyszki. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 18 X 1842, umiera 4 X 1867.

Wojsznar Augustyn, ur. 25 XI 1802 w Lipniuncach. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 13 VII 1834.

Woronowicz Cyprian, ur. w gminie Rutka. Kończy semin. w Sejnach, wyśw. 18 X 1846.

Zambrzycki Józef, ur. 10 XI 1811 w Chrzanowie Dusze. Kończy semin. w Tykocinie, wyśw. 1 VII 1838. Z zesłania powraca w 1883 i nie otrzymuje przydziału do pracy.

Żukowski Franciszek, ur. w 1821. Do semin. w Tykocinie wstępuje w 1841.